

תנאי בני גד ובני ראובן

נִיר צוֹבְרֵי וְדוֹד חִי

ראשי פרקים:

- א.הקדמה
- ב.הגדרת התנאי
- ג.הסברא שבע"מ ומעכשיו אין צורך בתנאי
- ד.באלו תחומים התנאים הם על פי בני גד ובני ראובן
- ה.סיכום הדעות
- ו.פסיקת הלכה
- ז.סיכום

א. הקדמה

לאחר שלמדנו משתי המשניות הקודמות דיני קידושין על תנאי, מביאה משנתנו כלל, שאמר ר' מאיר, לגבי כל תנאי .

בתורה מסופר, שכשבאו בני גד ובני ראובן למשה רבנו, וביקשו את ארץ הגלעד, התנה משה רבנו את בקשתם ואמר (במדבר לב-כ"ט-ל):

"אם יעברו בני גד ובני ראובן אתכם את הירדן, כל חלוץ למלחמה לפני ה', ונכבשה הארץ לפניכם, ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחוזת, ואם לא יעברו חלוצים אתכם, ונאחזו בתוכם בארץ כנען".

תנאי זה נקרא במשנה "תנאי בני גד ובני ראובן" והדבר המיוחד שבו, שהוא תנאי כפול: אם יעברו - ונתתם להם...ואם לא - ונאחזו בתוכם, ומכאן למד ר' מאיר, שכל תנאי צריך להיות תנאי כפול.

"מתניתין: ר' מאיר אומר, כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן, אינו תנאי.

שנאמר: "ויאמר אליהם אם יעברו בני גד ובני ראובן, וכתוב ואם לא יעברו חלוצים .

ר' חנינא בן גמליאל אומר, צריך הדבר לאומרו, שאילמלא כן, יש במשמע שאפילו בארץ כנען לא ינחלו".(קידושין סא.).

יוצא שמשנה זו מבארת את התנאים מה, המעשה תלוי בתנאי

ב. הגדרת התנאי

יש מחלוקת בראשונים, מה בא להגיד "תנאי בני גד ובני ראובן".

רש"י ותוספות - לומדים שלושה דברים :

1. תנאי כפול 2. הן קודם ללאו 3. תנאי קודם למעשה.

הר"ן - לומד חמשה דברים : 1. תנאי כפול 2. הן קודם ללאו 3. תנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר 4. תנאי קודם למעשה 5. שיהיה אפשר לקיים את המעשה ע"י שליח.

על פי הר"ן, כל הלימוד לאסמכתא בלבד, ודיני התנאים נלמדים ממקור אחר. **המאירי** אצלנו לומד את חמשת התנאים כמו הר"ן, והוא מוסיף עוד חמשה תנאים, שיש צורך שיהיה בתנאי : 1. שיהיה אפשר לקיים את התנאי 2. שלא יתנה על דברי תורה 3. שיתנה בדבר שבא לעולם 4. דבר שיש בו ממש 5. דבר שיש בו תועלת. **"תפארת ישראל"** בפירושו על המשנה מוסיף על הר"ן שלושה דברים, שצריך להיות בתנאי : 1. גם אם לא פירש את כל דיני התנאי, התנאי קיים 2. אם אין את כל דיני התנאי, המעשה קיים אף שלא קיים התנאי 3. אם אמר מעכשיו או ע"מ לא צריך את דיני התנאי.

יוצא שלפי רש"י תו"ס והר"ן, הם מסבירים שמשנה זו מבארת את הקודמות. תפארת ישראל כותב, שיש מחלוקת, וצריך לברר מדוע בעל מנת ומעכשיו לא צריך את דיני התנאי והתנאי יתקיים למרות שלא כפל אותו.

להלכה המחבר ב"אבן העזר" [סימן ל"ח סעיף ד'] פוסק :

"כל תנאי צריך להיות בו ארבעה דברים ואלו הם : 1. שיהיה כפול 2. הן

קודם ללאו 3. תנאי קודם למעשה 4. אפשר לקיים את התנאי

ואם חסר אחד מהתנאים התנאי בטל והמעשה קיים.

אם אמר 'מעכשיו' או 'על מנת' אין צורך לכפול ולא להקדים את התנאי

למעשה, אבל צריך בדבר שאפשר לקיימו, ויש חולקים ואומרים שגם

'במעכשיו' או 'בעל מנת' צריך את הארבעה דברים".

הרמ"א מוסיף שגם אם אמר סתם "כתנאי בני גד ובני ראובן" התנאי קיים.

ג. הסברא שבע"מ ומעכשיו אין צורך בתנאי

יש להבין ולבאר את המחלוקת, ומה הסברא "שעל מנת" "ומעכשיו" מבטל את

הצורך בתנאי

רב האי גאון והרי"ף כותבים, שדוקא בתנאי שנעשה בלשון "אם", יש צורך במשפטי התנאים, כפי שהיתה לשון התנאי של בני גד ובני ראובן, אולם בתנאי שנעשה בלשון "על מנת" או "מעכשיו", אין צורך במשפטי התנאי. המגיד משנה [אישות ו, ז] מביא ראיה לשיטה זו, שכך מצינו משניות שנקטו בלשון "על מנת", ולא הזכירו את הצורך בתנאי כפול. הלחם משנה שם, דוחה ראיה זו, שהרי למדנו, שגם בתנאי בלשון "אם" לא הזכירה המשנה את הצורך בתנאי כפול. בעל ערוך השולחן [אבן העזר קמה, יח] מביא ראיה לשיטה זו מהתוספתא בגיטין ה, ב האומרת:

"זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה, אם מתי מחולי זה הרי זה גיטך מהיום דבריו קימים, והרי בלשון זה גיטך מהיום אם מתי, קודם המעשה לתנאי".

ונאמר שאחד מגדרי התנאי, צריך להיות קודם למעשה, אלא שחיבים לומר, "שבעל מנת" אין צורך במשפטי התנאים.

הרא"ש בקידושין בשם הראב"ד והמאירי מבאר את טעם החילוק שבין סוגי התנאים, שבתנאי בלשון "אם" בא התנאי לבטל את המעשה שלא יחול מעכשיו, לכן אין התנאי מועיל, אלא אם כן נעשה כמשפטי התנאים, אולם בתנאי בלשון "על מנת", כיוון שהמעשה חל מעכשיו, אלא שיש צורך בקיום התנאי, התנאי מועיל בכל לשון.

למרות שיש מקומות שונים שהוזכרו משפטי התנאים, גם בתנאים שנאמרו בלשון "על מנת", יש לישיב שכל הסוגיות הן אליבא דרבי מאיר, והוא אינו מחלק בין התנאים, ומצריך בכולם את משפטי התנאים, אולם דברי הרי"ף נאמרו להלכה. אנו פוסקים כרבי מאיר בתנאי בלשון "אם" ואין פוסקים כמותו בתנאי בלשון "על מנת", לאלה שסוברים שהלכה כרבי מאיר שבכל התנאים יש צורך במשפטי התנאים, ולפי זה המקומות בש"ס שלא הוזכרו בהם הצורך בתנאי כפול, בתנאי בלשון "על מנת" נכתבו שלא בדקדוק.

ד. באלו תחומים התנאים הם על פי בני גד ובני ראובן

לאחר שהבנו מה זה תנאי בני גד ובני ראובן, יש להבין איך רוצים ללמוד מתנאי בני גד ובני ראובן שזה ממון לגטין וקידושין.

דעה ראשונה היא דעת המאירי:

רבי מאיר מודה שבגטין וקידושין לא צריך תנאי כפול, כי זה איסור, ובגלל שאיסור מכלל הן אתה שומע לאו, אז לא צריך תנאי כפול ולכן רק לגבי ממון לומדים תנאי כפול וגם אצלנו תנאי בני גד ובני ראובן זה בממון.

הראש [בבבא בתרא פרק ח סימן מח מביא בשם רבינו שמשון הוכחה לחילוק שבין ממון לבין גטין וקידושין מהירושלמי קידושין ג,ג] שם נאמר:

" אמר רבי יוסי בי רבי הון בכל אתר אית ליה לרבי מאיר, ממשמע לאו

אתה שומע הן, והכא לית ליה, אמר רב מתניה חומר הוא בעריות "

בכל מקום מכלל הן אתה שומע לאו ולכן לא צריך תנאי כפול והוא מסביר שבגטין וקידושין זה חומרא דעריות, ובממון זה גילוי דעת, ומקסימום יהיה גזל ולכן בממון לא צריך תנאי כפול.

המאירי שזה קשה עליו, דוחה את זה והוא מסביר שמה שאמר הירושלמי "בכל אתר" אינה לכל דבר אלא דוקא בעניני איסור ולכן באיסור לא צריך תנאי כפול ובממון צריך תנאי כפול.

דעה שניה היא דעת הרמב"ם והריטב"א

מדברי הרמב"ם [הלכות אישות פרק ו סעיף יד]:

"מקצת גאונים אמרו שבקידושין וגיטין צריך לכפול ובממון לא ואין ראוי לסמוך עליהם, אלא שכפילת התנאי למדים מתנאי בני גד ובני ראובן שזה בממון "

הריטב"א אצלנו:

"וכבר כתבנו לעיל, דבכולהו פליגי רבנן עליה, בין בממון בין בגיטין וקידושין, בר מתנאי שאי אפשר לקיים המעשה ע"י שליח, שאינו תנאי, ולכן יוצא לפי הרמב"ם והריטב"א, שבגיטין, קידושין וממון צריך תנאי כפול".

ולכן יוצא לפי הרמב"ם, שהתנאי חל גם לגטין וקידושין וגם לממון.

דעה שלישית היא דעת הרי"ף הרמב"ן והר"ן:

דעת הרי"ף אצלנו:

"וכל אלו התנאים לא נצרכו, אלא בגטין וקידושין, שהן איסורא ובטעם הדבר שאינם נוהגים בדיני ממונות "

כותב שם הרי"ף:

"לא מצאתי טעם, אבל מצאתי לרבותינו שהזכירו, אלא בהם [גטין וקידושין] והתורה כתבה תנאי בני גד ובני ראובן רק בשביל איסורא ולא בשביל ממון".

בכל אופן יוצא מהרי"ף שבממון אין צורך בתנאי כפול, שלא מצינו בתלמוד שבממון יש צורך בזה ומכמה סוגיות מוכח שבממון די באומדנא, אם כן כל שכן שלא צריך תנאי כפול.

הרמב"ן אומר :

"ורבנו הגדול ז"ל (רי"ף) כך כתב בתשובותיו סימן ל"א 'ואלו התנאין כולן אינן צריכים אלא בגיטין וקידושין שהם אסורים', פרוש לפרושו משום דלא קימא לן כרבי מאיר, אבל מיחש חישינן לה בגיטין וקידושין מתקנת שמואל בגיטין וכן צריך לפרש".

הר"ן מביא את דברי הרי"ף :

"ולאו למימרא דבאיסורא בעינן להו טפי מדינא אדרבא בממון אשכחנא ולא באיסורא".

הר"ן אומר, שמה שאמר הרי"ף לאיסורא זה לאו דווקא שאפילו ראינו שרבי מאיר מודה שבאיסור מכלל הן אתה שומע לאו, ולכן אין צורך בתנאי כפול. הרי"ן אומר שהתנאים רק בגיטין וקידושין, אך הוא אומר זאת לא מהטעם שהרי"ף אומר שזה מעיקר הדין, אלא בגלל שיש חשש שנוהג בגיטין וקידושין.

לאור זה יש להבין מה החילוק בין גיטין וקידושין לבין ממונות.

הראב"ד בקידושין מסביר : ממון זה קנין וכל קנין זה מעכשיו, וכמו שהרמב"ם אומר כאשר זה מעכשיו, אין צורך לכפול ולכן אין צורך בתנאים, לעומת גטין וקידושין שזה לא קנין וזה לא מעכשיו ולכן צריך תנאי כפול.

עדין יש להסביר הרי תנאי בני גד ובני ראובן מדבר על ממון.

תוספות ר"י הזקן אצלנו והשגות הראב"ד בהלכות זכיה.

מביא סברא לחלק בין ממון לבין גטין וקידושין :

ממון - אדם לא נותן מתנה אלא אם הוא מתנה, והתנאי הוא חלק מהמעשה ולכן כל תנאי קטן מתקיים.

גטין וקידושין - יש אומדן של האיש לקדש או לגרש והתנאי זה דבר צדדי ולכן

התנאי לא מועיל אם הוא לא חזק ולכן לא צריך תנאי כפול.

יוצא מכאן שתנאי בני גד ובני ראובן זה מדבר בממון, אז לכאורה למה צריך

תנאי כפול?

יש להסביר שתנאי בני גד ובני ראובן, למרות שזה מדבר על ממון, כיון שהם לא מוחזקים בקרקע ולא צריך להוציא [כי השטח הוא הפקר בניגוד לשאר הקנינים בממון] אז המעשה הוא העיקר והתנאי הוא טפל ולכן צריך תנאי כפול כדי שהוא התקיים.

סיכום הדעות

1. מאירי: אנו אומרים שבגלל שתנאי בני גד ובני ראובן מדובר בממון, אנו למדים ממנו רק לממון.
2. הריטב"א והרמב"ם: מקישים את תנאי בני גד ובני ראובן גם לאיסורא.
3. הרי"ף, הרמב"ן והר"ן: יש צורך בתנאי כפול רק באיסור ולא בממון.

ה. פסיקת הלכה

1. הר"ן והריטב"א - אין הלכה כרבי מאיר כי הוא דעת יחיד, ויחיד ורבים הלכה כרבים, עיקר תנאי בני גד ובני ראובן הוא בממון, אבל מכיון שמצינו שגילוי דעת מועיל בממון, אז אין צורך בתנאי כפול ושמואל התקין שבגט צריך תנאי כפול, שמא יש מי שפוסק כרבי מאיר ואז יבואו לידי טעויות.
2. תוספות והרא"ש - הלכה כרבי מאיר שצריך תנאי כפול גם בדיני ממונות, מכיון שכל דינו של רבי מאיר נלמד משם ואותם מקומות בש"ס שמוזכרים תנאים שאינם כפולים, לא דקדקה הגמרא בלשונה, גם הם מודים שלפעמים גם רבי מאיר יודה שלא צריך תנאי כפול כאשר יש גילוי דעת.
3. הטור - יש אומרים שרק באיסור צריך תנאי כפול ובממון לא צריך, ואדני אבי הרא"ש אומר שזה בכל מקום גם בממון וגם בגטין וקידושין.
4. המחבר - צריך את הארבעת תנאים רק במקום שמחמירים ולא במקום שמקילים והלכה כרבי מאיר לענין גטין וקידושין רק לרווחא דמלתא, שמא יש פוסק כרבי מאיר ואז יהיו טעויות.

ו. סיכום

משנתנו מביאה את תנאי בני גד ובני ראובן, והדבר המיוחד שבו שהוא תנאי כפול, אם יעברו - ונתתם להם...ואם לא יעברו - ונאחזו בתוככם...ומכאן למד ר' מאיר שכל תנאי צריך להיות תנאי כפול.
כגון: המקדש אשה ואומר לה: אם תתני לי מאתים זוז הרי את מקודשת לי בפרוטה זו, ואם לא תתני לי מאתים זוז לא תהיי מקודשת לי ולאחר שהתנה את

התנאי נתן לה את הפרוטה לשם קידושין, הרי התנאי קיים שאם תתן לו מאתים זוז תהיה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת.

אבל אם לא אמר לה אלא: אם תתני לי מאתים זוז הרי את מקודשת לי בפרוטה זו ונתן לה את הפרוטה, התנאי בטל מפני שלא כפל את התנאי, שהרי לא אמר לה ואם לא תתני לא תהיי מקודשת והרי היא מקודשת מיד ואינה צריכה לתת לו כלום. ועוד דברים למדים מתנאי בני גד ובני ראובן:

א. שיהיה התנאי קודם למעשה אם יעברו - נתתם. ולא תתנו להם אם יעברו.
ב. שיהא הן קודם ללאו אם יעברו... ואם לא יעברו... ויש למדים עוד דברים אבל משנתנו דנה בעיקר בענין תנאי כפול.

בנוסף לזה ראינו שתנאי בני גד ובני ראובן מדבר על ממון ולכאורה אם זה מדבר לגבי ממון, אז אין צורך בתנאי כפול, כי בממון התנאי הוא חלק עיקרי מהמעשה ולכן כל תנאי קטן מתקיים.

והסברנו שבתנאי בני גד ובני ראובן, כיון שבני ישראל לא היו מוחזקים בקרקע אז לא צריך להוציא מהם כי השטח הוא הפקר בניגוד לשאר הקנינים בממון ולכן במקרה של בני גד ובני ראובן, המעשה הוא העיקר והתנאי הוא טפל ולכן צריך תנאי כפול כדי שהתנאי יתקיים¹.

1. יש מחלוקת בין רש"י לתוספות מהו התנאי א. שיטת רש"י - התנאי הוא שהם ישתתפו במלחמה עם שאר השבטים ב. שיטת תוספות - התנאי הוא שהם יעברו חלוצים וילחמו ראשונים במלחמה צריך להבין מה היתה כוונתם של בני גד ובני ראובן שהיו צדיקים וקדושים שהם חפצים לשבת בחו"ל שהיא ארץ סיחון ועוג ולא ירצו לעלות לארץ ולטול שם נחלה הרי ידוע שא"י היא קדושה ואברהם ומשה השתוקקו להגיע לא"י. המלחמות בעוג וסיחון היו לשם שמים כי לא היה בכוונתם לגור שם אלא כדי להרחיב אותה כמו שרשום: "החרם כל העיר..." לקיים מצוות לא תחיה כל נשמה ולכן מלחמות סיחון ועוג היו לשם שמים לעומת זאת מלחמות א"י למרות שזה מלחמת מצווה יש פה פניה ואחיזה ליצר הרע שיחשוב שבמלחמה נלחמים כדי לירש ולשבת בתענוגי העולם הזה ובני גד ובני ראובן שרצו שזה יהיה לשם שמים ולא לשום פניה אחרת באו להלחם בראש לא כדי להתענג ולדור כי הם לא יקבלו שום נחלה אלא כל מלחמתם לשם שמים לפי זה מובן תוס' שאומר שהתנאי שהם צריכים להיות ראשונים כדי שהמלחמה תהיה לשם שמים ואם לא הם יהיו ראשונים אלא שבת אחר אז יש חשש שהמלחמה לא תהיה לשם שמים ואז לא צריכים אותם לבוא להלחם וזה החשיבות שיהיו ראשונים. ויוצא לפי תוס' שאם הם יעברו חלוצים יקבלו את נחלתם ואם הם לא יעברו אז הם לא יקבלו אפילו 1/12 בארץ הגלעד ואם יעברו ולא יהיו חלוצים אז יקבלו 1/12 בא"י ו 1/12 בארץ הגלעד לעומת רש"י שאם יעברו יקבלו את נחלתם ואם לא יעברו יקבלו 1/12 בא"י ו 1/12 בארץ הגלעד.